

Promemoria våldsutövande och funktionsnedsättning

Bakgrund

Under 2022 fick Myndigheten för delaktighet, MFD, regeringens uppdrag att kartlägga våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning. Uppdraget var brett men omfattade inte att kartlägga kopplingar, risker och särskilda förutsättningar kring våldsutövande personer med funktionsnedsättning. Under genomförandet av uppdraget blev det dock tydligt att detta område, våldsutövande och funktionsnedsättning, är kraftigt eftersatt, med stora kunskapsluckor och stor brist på verksamma och utvärderade metoder, insatser och arbetssätt. Mer kunskap och stöd kring området efterfrågades också frekvent av de olika samhällsaktörer MFD mötte i uppdraget.

I det fortsättningsuppdrag MFD fick under 2023, i syfte att ta fram ett metodstöd kring arbete med våld och funktionsnedsättning riktat till kommuner och myndigheter, blev behovet av kunskap och stöd även kring situationer där den våldsutövande personen har en funktionsnedsättning, ännu tydligare.

Det är viktigt att understryka att det sällan finns en enskild riskfaktor som förklarar varför vissa individer utövar våld, eller till varför våld är mer vanligt förekommande i vissa sammanhang än i andra. Orsakerna till våldsutövande återfinns i komplexa samband mellan riskfaktorer hos individer, livsmiljöer, sociala och kulturella sammanhang och i de relationer som finns kring individen. Den här pm:en syftar till att särskilt beskriver den kunskap som MFD idag har om funktionsnedsättning som en riskfaktor för våldsutövande och de kunskapsluckor som vi ser som särskilt angelägna inom området.

Definitioner, funktionsnedsättning och psykisk ohälsa

Psykiatriska tillstånd

Psykiatriska tillstånd är diagnosticerad psykisk ohälsa. Utöver att en person uppvisar flera olika symptom under en längre sammanhängande tid är även funktionsförmågan nedsatt i denna situation. Psykiatriska tillstånd delas in i psykiska sjukdomar och syndrom samt neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

- Psykiska sjukdomar och syndrom handlar om depression, ångestsyndrom, utmattningssyndrom, skadligt bruk och beroende av alkohol eller droger. Andra exempel är bipolär sjukdom och psykossjukdomar.

- Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) är till exempel adhd, add och Autismspektrumsyndrom.

Psykisk ohälsa

Psykisk ohälsa är ett samlingsbegrepp för tillstånd av olika svårighetsgrad och varaktighet. Hit hör psykiatriska tillstånd, men även vissa mer övergående psykiska besvär.

Intellektuell funktionsnedsättning

Intellektuell funktionsnedsättning (IF) kallades tidigare utvecklingsstörning. För diagnosen intellektuell funktionsnedsättning krävs både brister i intellektuella och adaptiva funktioner. Brister i intellektuella funktioner ger svårigheter att planera, lösa problem, nedsatt förmåga till abstrakt tänkande medan brister i de adaptiva funktionerna ger svårigheter i att självständigt genomföra samma saker som andra i samma ålder och man har svårt att veta hur man umgås med andra. En person med IF kan utöver sin intellektuella funktionsnedsättning även ha andra psykiatriska tillstånd. En sådan kombination av funktionsnedsättningar är mycket vanlig. Däremot är kunskapen om utredning, stöd och behandling av personer med dessa dubbla diagnoser mycket låg och utgör i sig ett omfattande problem.

Prevalens våldsutövande person med funktionsnedsättning

Det finns idag inga svenska prevalensstudier som kan säga något om förekomsten av våldsutövande bland personer som lever med en funktionsnedsättning. Inte heller föräldraundersökningar om att bruka våld redovisar funktionsnedsättning hos en förälder, utan endast funktionsnedsättning hos barnet.¹ Inte heller elevundersökningar som innehåller frågor om våldsutövande, till exempel Skolundersökning om brott, SUB, går att bryta på funktionsnedsättning. SUB görs inte heller i de anpassade skolformerna.

Det finns dock internationella studier som undersökt sambandet mellan neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och våld i nära relationer. Trots att dessa indikerar att en neuropsykiatrisk diagnos kan öka risken för våldsutövande, har dessa studier metodologiska utmaningar, bland annat i att se hur miljömässiga faktorer inverkar på studien.²

¹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2023) Föräldraskap, våld och stöd – En nationell kartläggning.

² [Rates of Intimate Partner Violence Perpetration and Victimization Among Adults With ADHD - Brian T. Wymbs, Anne E. Dawson, Theresa E. Egan, Gina M. Sacchetti, 2019 \(sagepub.com\)](https://www.sagepub.com)

Internationell forskning konstaterar också att personer med intellektuell funktionsnedsättning är underrepresenterade inom forskning om våld i nära relation, samt att våldsutövande och intellektuell funktionsnedsättning är än mer underbeforskat än våldsutsatthet och intellektuell funktionsnedsättning.³ Det faktum att många i denna målgrupp även har psykiatriska diagnoser gör detta till en avgörande kunskapslucka.

Psykiatriska tillstånd

Av Socialstyrelsens dödsfallsutredning framgår det att psykisk sjukdom är en av de främsta riskfaktorerna hos föräldrar som dödar sina barn och det gäller specifikt diagnoserna bipolär sjukdom, schizofreni, svår depression och personlighetsstörning. Detta framgår av både svensk och internationell forskning, liksom i analyserna i själva dödsfallsutredningarna (både från 2018–2021 och 2022–2023). Ofta hade gärningspersonen även sökt hjälp för psykisk ohälsa innan brottet begicks utan att ha fått den vård som hade behövts. Socialstyrelsen understryker dock också att denna typ av brott är mycket ovanligt och de flesta, även de med mycket allvarliga psykiatriska tillstånd, inte utövar våld mot andra.⁴

Även när det gäller dödligt våld mot en annan vuxen visar dödsfallsutredningen att psykisk ohälsa och psykiatriska tillstånd är förekommande. 25 av 41 gärningspersoner hade minst ett (1) psykiatriskt tillstånd, vanligast var psykos eller ångest- och tvångssyndrom. Ytterligare några hade psykiska besvär som stress eller oro. 12 gärningspersoner hade ett skadligt bruk/beroende och av dessa hade 6 även ett annat psykiatriskt tillstånd.⁵

Andra riskfaktorer, våldsutövande och funktionsnedsättning

Utmanande beteende

Funktionsnedsättningar som innebär kommunikationssvårigheter har ett samband med utmanande beteenden.⁶ Utmanande beteende kan vara utåtagerande beteenden exempelvis att bita, sparka eller slå andra eller självskadande beteende, exempelvis att dunka huvudet, bita eller riva sig själv. Dessa beteenden kan uppfattas som funktionella, alltså ett sätt att kommunicera på, även om det sker

³ [Perpetrators of domestic violence abuse within Intellectual Disability services: A hidden population? \(wiley.com\)](#)

⁴ Socialstyrelsen (2024) Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2022–2023.

⁵ Ibid.

⁶ [Om utmanande beteende - Kunskapsguiden](#)

omedvetet. Personen kan till exempel ha ont, vara uttråkad, inte förstå vad som händer eller uppleva att ingen lyssnar på honom eller henne. Utmanande beteende är i allmänhet kopplat till att glappet mellan en persons förmåga och omgivningens krav är för stort och att personen saknar kommunikativa medel att göra sig förstådd.

Substansmissbruk

Det finns forskning som visar på att vuxna och unga med ADHD har en flerfaldigt ökad risk för att utveckla substansbrukssyndrom, det vill säga skadligt bruk eller beroende av alkohol eller droger, jämfört med jämnåriga utan diagnos.

Longitudinella studier visar entydigt att ADHD i barndomen är en betydande riskfaktor för att utveckla beroende senare i livet.⁷ Folkhälsomyndigheten har i en forskningsöversikt från 2021 funnit att resultat från forskning är motstridiga och att betydelsen av narkotika och alkohol för våld i nära relationer är oklar.⁸ I Socialstyrelsens dödsfallsutredningar framkommer att många av våldsutövarna har någon form av substansmissbruk.⁹ I Socialstyrelsens dödsfallsutredning från 2022 såg att gärningspersonen i flera av de granskade fallen hade ett pågående missbruk samtidigt som det fanns behov av en neuropsykiatrisk utredning. Sådan utredning medgavs dock inte, med motiveringen att personen behöver vara drogfri för utredning. Inte i något av de granskade fallen genomfördes någon åtgärd för att säkerställa drogfrihet.¹⁰

Samhällsaktörers arbete med att upptäcka våldsutövande

Statliga myndigheter

Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Migrationsverket har i samverkan med Jämställdhetsmyndigheten och Socialstyrelsen haft regeringens uppdrag att verka för förbättrad upptäckt av våld i nära relationer. Myndigheterna har utvecklat rutiner och metoder för upptäckt av våldsutövande och våldsutövande och anställda vid myndigheterna ställer nu frågor om våld i högre omfattning än tidigare. I myndigheternas senaste uppdrag ska myndigheterna särskilt beakta

⁷ [21105.pdf \(lakartidningen.se\)](#)

⁸ Folkhälsomyndigheten (2021) Betydelsen av alkohol och narkotika för våld i nära relationer En kartläggande litteraturöversikt.

⁹ Socialstyrelsen

¹⁰ Socialstyrelsen (2022a) Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021.

funktionsnedsättning i sitt arbete. Det senaste uppdrag ska Jämställdhetsmyndigheten slutredovisa senast den 31 mars 2025.

Hälso- och sjukvård och socialtjänst

2018 gjorde Socialstyrelsen en uppföljning om verksamheters frågor om våld. Uppföljningen visar att det finns en stor variation bland hälso- och sjukvårdsverksamheter och socialtjänst avseende om de rutiner som används för att fråga om våldsutsatthet och våldsutövande innehåller stöd för patienter med funktionsnedsättning.¹¹ I studien är det tydligt att det är verksamheter inom socialtjänsten som arbetar med särskilt utsatta grupper, såsom äldreomsorgen och LSS-verksamheter, som frågar om våldsutövande i minst utsträckning. På samma sätt uppgav dessa verksamheter i lägst utsträckning att de använder standardiserade metoder för att fråga om våldsutövande.¹² I uppföljningen av hälso- och sjukvården ingick inte habiliteringsverksamheterna.

När Myndigheten för vård- och omsorgsanalys 2022 granskade socialtjänstens utredningar inom LSS, socialpsykiatri och äldreomsorg för att se hur dessa kan följas upp och analyseras ur ett jämlikhetsperspektiv så granskade myndigheten endast i vilken utsträckning frågor om våldsutsatthet ställts, inte frågor om våldsutövande.¹³

Insatser till våldsutövare

MFD har inte kartlagt insatser och åtgärder som ges till personer med funktionsnedsättning som utövar våld. I MFD:s kartläggningar har det dock framkommit information om våldsutövande som utgör en viktig del av det generella våldsförebyggande arbetet. Brottsförebyggande rådet, Brå, har också sett att de flesta riskfaktorer för våldsutövning och våldsutsatthet är överlappande. Det betyder att ett arbete som riktas in på riskfaktorer för våldsutövning också träffar majoriteten av riskfaktorerna för våldsutsatthet.¹⁴

Socialnämnderna har sedan den 1 augusti 2021 ett uttalat lagkrav på att verka för att personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. I MFD:s samlade kartläggning lyfter kommuner fram behov av mer kunskap och fler metoder, insatser och arbetssätt för att nå

¹¹ Socialstyrelsen (2018a) Frågor om våld – En kartläggning av hur socialtjänsten och hälso- och sjukvården frågar om våldsutsatthet och våldsutövande samt användning av bedömningsmetoder.

¹² Ibid.

¹³ Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2023) Ljuset på skillnader – En studie om omotiverade skillnader i LSS-verksamhet, äldreomsorg och socialpsykiatri.

¹⁴ Brottsförebyggande rådet (2021) Våld i ungas parrelationer

våldsutövare med olika funktionsnedsättningar. Kommunernas bild speglas av rapporter från både Brottsförebyggande rådet, Brå, och Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, Forte. Brå konstaterar att utvärderingar av de insatser och manualbaserade metoder som kan kopplas till socialtjänsten, frivilligorganisationer eller hälso- och sjukvården visar att dessa i huvudsak inte är särskilt anpassade till – och överlag inte når – personer med funktionsnedsättning.¹⁵ Forte har också sett att det saknas forskning om preventionsprogram som riktar sig till olika grupper i samhället som inte tillhör gällande normer, såsom personer med funktionsnedsättning. Forte konstaterar att det kan leda till svårigheter att identifiera våldsutövare, vilket i sin tur kan innebära en risk att insatser med syfte att förhindra upprepat våld inte används.¹⁶

Vårdgivare uppger också att både neuropsykiatriska och intellektuell funktionsnedsättning kan vara försvårande omständigheter vid behandling för att upphöra med våldsutövande.¹⁷ Det framgår också att pågående missbruk och behov av utredning för misstänkt neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är en försvårande omständighet när det gäller våldsutövande.

De kunskapsluckor som finns kring våldsutövare med funktionsnedsättning riskerar att målgruppen osynliggörs och i det också begränsar deras tillgång till behandlingsmetoder eller program som syftar till att reducera risken för återfall i exempelvis partnervåld.

Vilka behov ser MFD

Den här pm:en har försökt beskriva kunskapsläget och de kunskapsluckor som finns kring våldsutövande och funktionsnedsättning. Utan systematiserad kunskap finns det begränsade möjligheter att ta fram stödmaterial kring förebyggande insatser eller fungerande vård och behandling till våldsutövare i gruppen.

Utifrån ovanstående ser MFD därför att det finns behov av ett riktat kartläggningsuppdrag om våldsutövande och funktionsnedsättning. Ett sådant kartläggningsuppdrag kan med fördel utformas på ett liknande sätt som det uppdrag MFD fick 2021 om att kartlägga förekomst av våldsutsatthet och funktionsnedsättning samt samhällsaktörernas arbete med målgruppen. Ett sådant uppdrag kan bland annat syftat till att:

¹⁵ Brottsförebyggande rådet (2021) Våld i ungas parrelationer

¹⁶ Forte (2021) Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning.

¹⁷ Socialstyrelsen (2020a) Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer

- sammanställa kunskap från forskning och undersökningar om våldsutövande bland personer med funktionsnedsättning,
- identifiera kunskapsluckor inför framtida studier,
- genomföra en internationell forskningsöversikt inom området,
- kartlägga kunskap om våldsutövande bland personer med funktionsnedsättning som finns hos kommuner, regioner och myndigheter,
- kartlägga vilka kunskapsstöd som används,
- kartlägga vilka åtgärder som vidtas för att förebygga och upptäcka våld i målgruppen samt vilka insatser som ges till våldsutövande, samt
- sammanställa behov av åtgärder på nationell, regional och lokal nivå.